

На уроках музики вчитель має виховувати в учнів потяг до здобування нової інформації, спрямовувати їх на опрацювання додаткової літератури вдома, у вільний час; для цього важливо проводити уроки у формі змагань та ігор, вводити конкурси, турніри, естафети, мистецькі дуелі, ділові або рольові ігри, кросворди, вікторини, що перетворює навчання на цікавий і захоплюючий процес, активізує інтелектуальну діяльність учнів, навчить узагальнювати та систематизувати знання, підвищить інтерес до літератури музичної тематики. Для використання в загальноосвітніх школах пропонуємо літературу для допитливих школярів: Калинина Г. Ф. Музыкальная литература. Вып. 1. Вопросы, задания, тесты (М., 2003); Вып. 2. Тесты по зарубежной музыке (2001); Вып. 3. Тесты по русской музыке (2001); Вып. 4. Тесты по отечественной музыке XX века (2001); Романенко О. М. Музична література в тестових завданнях і кросвордах (К., 2006); Серебrenикова И. А. Тестовые задания по курсу «Музыкальной литературы» (Новосибирск, 2009).

На основі вищевикладеного можна зробити **висновки**. Система вітчизняного музичного виховання на сучасному етапі набуває інтенсивного удосконалення з огляду на розвиток особистості, і в цьому велику роль відіграє література про музику для учнів, яка потребує оновлення відповідно до вимог сучасної мистецької освіти, оскільки такі джерела для дітей та підлітків підвищують рівень їхнього загального культурного розвитку, створюють важливі передумови для морального виховання, вносять особливий творчий імпульс у життя.

Наявна література на музичну тематику вітчизняних і зарубіжних, переважно російських, авторів стане у при-

годі вчителям музики загальноосвітніх шкіл і педагогам музичних шкіл, які зможуть використати її в підготовці до уроків, гурткової роботи, проведенні шкільних вечорів, проєктів з учнями. Проаналізовані у статті книги й посібники зацікавлять школярів основної школи, старшокласників, які прагнуть поповнити свої знання в музичній сфері, а також тих учнів, які оберуть музику своєю професією.

Актуалізується і потребує вирішення проблема підготовки та випуску сучасних українських посібників, книг відповідної тематики, адресованих різним категоріям учнів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Гинзбург С. Л. Музыкальная литература народов СССР : учеб. пособ. – 2-е изд., доп. / С. Л. Гинзбург. – М. : Музыка, 1970. – 268 с.
2. Гукова В. В. Світова музична література : перший рік навчання : навч. посіб. для ДМШ / В. В. Гукова. – К. : Мелосвіт, 2006. – 172 с.

REFERENCES

1. Ginzburg, S. L. (1970). *Muzikalnaia literatura narodov SSSR* [Musical literature of the nations of the USSR] (2nd ed.). Moscow: Muzyka.
2. Gukova, V. V. (2006). *Svitova muzychna literatura: pershyi rik navchannia* [World musical literature: The first year of education]. Kyiv: Melosvit.

Стаття надійшла до редакції 02.04.2015 р.

УДК 373.1.02:372.8

Шерстинюк Антоніна Миколаївна,
викладач Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії, м. Хмельницький

ТЕХНІКА РИСУНКА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ: МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ

У статті висвітлено питання навчання техніки рисунка в початковій школі. Проаналізовано методичні принципи видатних художників-педагогів, на які доцільно спиратися вчителю у практичній роботі з учнями. Обґрунтовується важливість навчання рисунка молодших школярів, у ході якого вони пізнають можливості різних графічних матеріалів, закономірності побудови форми предмета та опановують послідовність його зображення. Рекомендації будуть корисними для педагогів і початківців, які засвоюють технологію й техніку графічного зображення.

Ключові слова: образотворче мистецтво, молодші школярі, техніка рисунка, методика.

Рисунок має значні можливості для розвитку творчих здібностей учнів. Уже з перших уроків образотворчого мистецтва молодші школярі починають вивчати техніки

зображення навколишнього світу за допомогою різних художніх матеріалів. Упродовж навчання в початковій школі вони удосконалюють свої прийоми та способи зо-

браження, якщо педагог грамотно та послідовно вибудовує роботу в цьому напрямку, вміло поєднуючи навчання образотворчих технік з творчим самовираженням учнів, що, без сумнівів, сприяє підвищенню їхньої мотивації у відпрацюванні певних прийомів. У зв'язку з цим викладання образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі потребує такого вчителя образотворчого мистецтва, який повинен не тільки мати фахові знання, володіти вміннями працювати в різних техніках образотворчого мистецтва, а й головне – бути компетентним у навчанні учнів: виконуючи вимоги програм образотворчого мистецтва, допомогти учням набути предметних компетенцій, сформувані готовність виявляти на практиці набуті знання й розвивати особистість учнів засобами образотворення, щоб потреба самовиражатися в образотворчій діяльності стала для них життєво важливою необхідністю.

У практичній роботі вчителя образотворчого мистецтва необхідним є ґрунтовне вивчення та осмислення педагогічної спадщини видатних художників, виокремлення їхніх методів та рекомендацій, адаптація та інтеграція їх у сучасну мистецьку практику й художнє виховання з огляду на нові вимоги до навчання учнів, накреслені у Стандарті базової освіти й нових чинних програмах.

Різні аспекти проблеми підготовки педагога до навчання образотворчого мистецтва різних категорій – школярів, студентів – досліджувалися у вітчизняній мистецькій освіті. Так, у працях учених С. Коновець, В. Орлова, Г. Падалки, І. Туманова, О. Шевнюк ґрунтовно розробляються питання становлення майбутніх педагогів мистецьких дисциплін; дослідники Н. Краснова, В. Туляєв зосереджуються на вивченні специфіки образотворчого навчання в умовах спеціалізованих загальноосвітніх шкіл художнього профілю; методичні рекомендації проведення уроків образотворчого мистецтва в основній школі надають І. Руденко, С. Ничкало та ін. У зв'язку із скороченням годин у освітній галузі «Мистецтво» в навчальному 2014–2015 році до ведення уроків образотворчого мистецтва в початковій школі більше стали залучати педагогів початкових класів, що часто не мають фахової образотворчої підготовки й мусять набувати необхідні знання у процесі самоосвіти. Тож доцільним є висвітлення методичних принципів видатних художників-педагогів, їх аналіз та рекомендації щодо застосування вчителем у практичній роботі з учнями, що й складає **мету даної статті**.

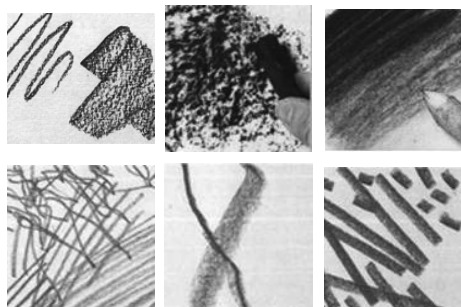
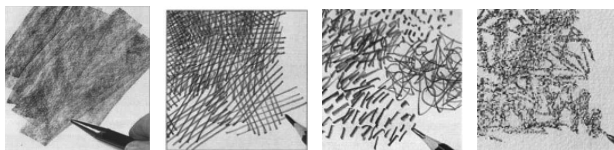
Одним із важливих елементів творчого процесу створення зображувального рисунка є оригінальність і нестандартність сприйняття навколишньої реальності. Вивчення теорії та практики відомих художників-педагогів минулого й сьогодення дасть змогу вчителю знаходити різноманітні підходи до розв'язання творчих зав-

дань різної складності в навчальній діяльності учнів та допоможе стимулювати їхні художньо-пізнавальні інтереси, розвивати художні здібності, сприяти творчій самореалізації школярів. На наш погляд, корисно вивчити й опрацювати методи таких видатних художників-педагогів минулого, як К. Брюллов, А. Ерделі, Д. Кардовський, К. Костанді, Н. Ростовцев, О. Мурашко, В. Перов, М. Самокиш, П. Чистяков, К. Юон, А. Карлсон, Т. Шевченко, Й. Бокшай, М. Бойчук, О. Логухов, К. Костанді, П. Чистяков, І. Труш, О. Шовкуненко, І. Рєпін, Є. Кібрик, В. Фаворський, Ф. Решетников, Д. Шмарінов та ін. Це допоможе стимулювати просторово-образне мислення учнів образотворчими засобами; покаже практичне використання технічних можливостей різних графічних інструментів (графічний олівець, пастельний олівець, кольоровий олівець, фломастер, кулькова ручка та ін.) для передачі тривимірного зображення на площині аркуша паперу; підтвердить, що засоби – це особлива форма художнього мислення і потребує вміння виражати думки у візуальному вигляді; сприятиме набуттю учнями знань і практичних образотворчих навичок для вирішення навчальних завдань початкової школи. Розглянемо окремі методичні рекомендації художників-практиків.

Аналізуючи підходи Є. Чарушина, дослідник М. Ростовцев говорить про значну увагу художника-педагога до керівництва дитячою творчістю, пропозицію спрямовувати зміст дитячих рисунків і акцентувати увагу дітей на пошук засобів виразності. Він вважав, що навчання будь-якої техніки зображення не ускладнює, а полегшує дітям створення певного творчого задуму та виконання навчального рисунка, а тому необхідно показувати дітям прийоми зображення та навчати основам образотворчої граматики [6, с. 222]. Навчання учнів елементарних основ реалістичного малюнка, вироблення навичок малювання з природи, по пам'яті, за поданням; розвиток зорового сприйняття, вміння розрізняти форму, забарвлення предметів і їх розташування в просторі, на погляд А. Карлсона, є основним завданням викладання малювання [1, с. 18].

І все ж найголовніше, щоб учитель образотворчого мистецтва не просто вчив основ, техніки мистецтва, а й безпосередньо естетично виховував школярів, вчив бачити та розуміти прекрасне в мистецтві та житті. З чого ж починати? Погоджуємося з педагогами, що навчання образотворчого мистецтва необхідно розпочинати з перших кроків – з технічних основ: вивчення матеріалів, інструментів, якими користуються художники в своїй практиці та учні в своїй роботі в класі. Ці першооснови є умовою для успішного оволодіння різними видами образотворчого мистецтва. Зображальні можливості залежать напряму від інструментів та матеріалів. І якщо малюнки дітей 5–7 років без досвідченого керівництва

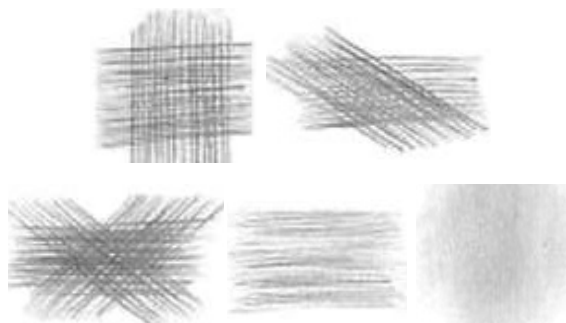
виходять дуже забавними, безпосередніми та наївними, то школярі вже мають знати мову образотворчого мистецтва й використовувати ці особливості на практиці [4]. Вважаємо, що в початковій школі вчителі недооцінюють роль зображальних засобів, які одразу ж позначаються на техніці рисунка, і недостатньо уваги приділяють знайомству школярів з ними. Отже, матеріали: у роботі над рисунком використовують білий, кольоровий, пастельний папір, кольорові та графітні олівці, вугілля, сангіну, туш, соус, пастель тощо. Найзручнішим для даного виду діяльності є добре проклясний гладкий або фактурний білий папір. Кольоровий папір використовують здебільшого для малюнків і начерків олівцями, пастеллю, сангіною чи фломастерами. А тушшю добре працювати на глянцевому папері [2, с. 15–16].

Зображальні можливості графічних матеріалів

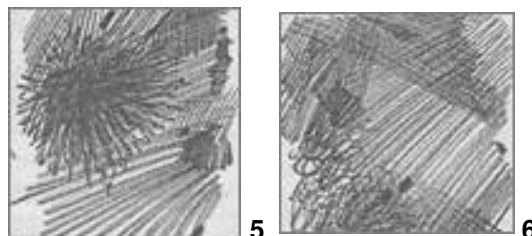
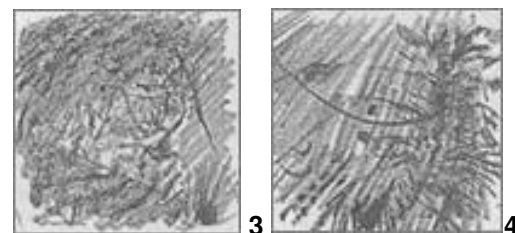
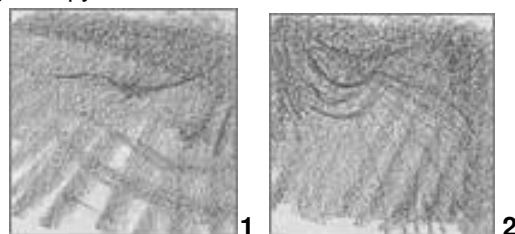
Тому доцільно проводити з молодшими школярами більше різних вправ із вивчення зображальних засобів графіки: лінії, крапки, штриха, плями (їх вивчення заплановано також змістом програм у початковій школі). Олівець – у технології малюнка матеріал і одночасно інструмент. Олівцем можуть вважатись також палички сангіни, вугілля, пастелі, соус, сепії; терміном «олівець» також позначається техніка малюнка, виконаного цим матеріалом (інструментом) [3, с. 123].

Існують способи зображення тону олівцем – розтушовування і штрихування. Штрихування підійде більше для малювання навчальних завдань, а розтушовування додає реалістичності малюнку. У підручниках з малювання можна знайти багато статей про правила роботи олівцем, правильну постановку руки, вироблення художніх навиків. Через художні навиків, бажання свободи в малюванні, школярі обирають ту техніку малювання, якою володіють і яка для них є зручнішою.

Зразки штрихування

Штрихи різних напрямів (лінії, не однакові за розміром та характером, які можна перекривати, схрещувати, підсилювати, ослаблювати, розтушовувати). Варто звернути увагу учнів, що чим твердіший олівець, тим світліша лінія і навпаки, чим м'якший олівець, тим лінія темніша. Важливо кожному учню створити власну графічну палітру.

Зразки фактур

1–2. Бокова сторона графічного олівця, олівець майже лягає на папір.

3–4. Графічний олівець малює під кутом до паперу.

5–6. Графічний олівець малює заточеним кінчиком.

Виконання графічної палітри з використанням певних ліній (зигзаг, розчерк, перетин ліній та ін.) та тонових фак-

тур дасть змогу молодшим школярам орієнтуватися у виражальних можливостях графічних матеріалів і знаходити різноманітні підходи до розв'язання творчих завдань різної складності в навчальній діяльності, навіть намагатися винайти власний стиль виконання. (Примітка: у розробці таких завдань учителям образотворчого мистецтва в пригоді стануть наочні й теоретичні роботи видатних педагогів, художників та дослідників з окресленої проблеми: В. Алексєєва, Г. Біди, Є. Антоновича, В. Шпільчака, П. Білецького, С. Бучинського, Н. Волкова, В. Кардашова, М. Кириченко, Ю. Кирцера, В. Кузіна, Г. Логвиненко, Л. Медведєва, С. Тихонова, В. Дем'янова, В. Подрезкова, Н. Ростовцевої, Н. Сокольникової, Б. Соловйова, А. Терентьєва, В. Яблонського, Г. Гребенюка, Н. Костеріна, М. Резніченка, Я. Твердохлібової, Ю. Дворника та ін.).

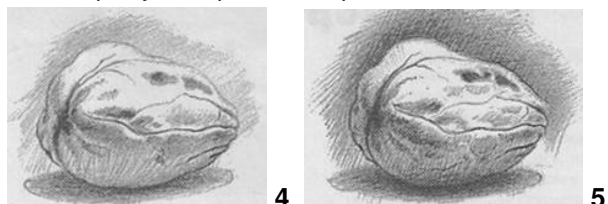
Особливість роботи графічними матеріалами, опис і послідовність виконання малюнка (малюнок горіха). Спочатку вчитель пояснює зміст завдання й послідовність виконання малюнка горіха, щоб протягом 5–7 хвилин показати учням перші етапи виконання (розміщення на аркуші, композиційний начерк крейдою на дошці) і почати лінійно-конструктивний аналіз форми горіха. Після того, як учні правильно вибрали кут зору й організували відповідне робоче місце (прикололи аркуші, підготували матеріали), вони приступають до роботи за вказівкою викладача наступним чином:

1. Визначимо розміри горіха, намічаючи їх на аркуші й не виходячи за його межі. Для цього потрібно легко намітити межі майбутнього малюнка (зверху, знизу, зліва, справа).

2. Легкими дотиками, зберігаючи поверхню аркуша паперу, намічаємо загальне положення форми горіха. Уточнюємо загальну побудову малюнка.

3. Боковою стороною графічного олівця злегка можна відтінити власні й падаючі тіні. Неправильні лінії можна видаляти не відразу. Поступово приступаємо до стадії лінійно-конструктивного аналізу: знаходимо положення і пропорції великих частин форми горіха. Заточеним кінчиком олівця зображуємо прожилки горіха.

4. Робота над формою та фактурою горіха також будується за методом «від загального до конкретного». Необов'язково промальовувати дрібні деталі, враховуючи основні згини в фактурі горіха. Переходимо до тонального опрацювання фону та горіха.

5. На останній стадії роботи потрібне посилення виразності фактури і світлотінового контрасту форми горіха. У кінці обов'язково треба узагальнити роботу.

Уміння володіти технікою штриха допоможуть початківцю легко виконувати прості форми. **Штрих** (нім. *strich*) – риска, лінія, за допомогою яких виявляють форми фігур і предметів. Система нанесення штрихів дає можливість передавати світлотінові градації, досягати відчуття об'ємності й пластичності форми. (Примітка: повніше учні зможуть пізнати виражальні можливості художніх матеріалів, інструментів під час ознайомлення з роботами видатних художників минулого і сьогодення: Ч. Ченіні, А. Альберті, Леонардо да Вінчі, А. Дюрера, Т. Шевченка, І. Шишкіна, Ю. Клевера, А. Дейнеки, М. Мурашка, І. Іжакевича, Ф. Красицького, К. Малевича, М. Врубеля, Д. Кардовського, М. Пимоненка, В. Серова, Г. Світлицького, В. Кандинського, О. Мурашка, Т. Яблонської, А. Чебикіна, В. Касіяна, Г. Якутовича, С. Якутовича та ін. Вчитель має грамотно добирати репродукції до уроків, щоб сприяти досягненню мети й завдань, представити зразки різних технік). Прикладами майстерного володіння графічними матеріалами можуть слугувати роботи Гурама Доленджашвілі – грузинського і російського художника, котрий працює в тонально-живописній техніці рисунка.

Г. Доленджашвілі. **Роботи з серії «Moonlight Winter»** (папір, графітний олівець). 2013 р.

Місячні ночі Імеретії.
Варіант 2. Олівець

Місячні ночі Імеретії.
Варіант 3. Олівець

Місячні ночі Імеретії.
Варіант 2. Аркуш 4. Олівець

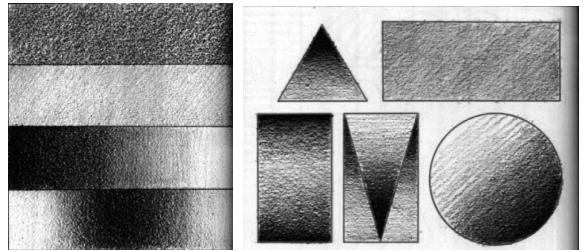
Тон, тональність (від грец. *tonos* – напруження, акцент) – в образотворчому мистецтві одне із зорових якостей поверхні форми поряд із текстурою і фактурою; світлотінь, градації світлого й темного тонів у зображенні, що передають освітленість об'ємної форми.

**Шкала тональної розтяжки
від білого до чорного**

Співзвуччя світле і темне

Тональні розтяжки в геометричних формах

Г. Доленджашвілі. Натюрморт

Для того, щоб опанувати умінням передавати світлотіні, учням важливо практикуватися у виконанні вправ з тональних розтяжок, створення переходів тону (від темного до світлого і навпаки) та рисунків у різних графічних техніках.

Висновки. Художньому розвитку учнів початкової школи, що є пріоритетною метою уроків образотворчого мистецтва в загальноосвітній школі, сприятиме поєднання організованого і систематичного навчання понять і засобів образотворчого мистецтва і зусиль педагога, спрямованих на розвиток творчих здібностей вихованців у їх образотворенні, а також активна участь молодших школярів у мистецьких подіях класу, школи, району – виставках, конкурсах, святах.

З огляду на вимоги до навчання учнів згідно з чинними мистецькими програмами і реалії мистецької практики в загальноосвітніх навчальних закладах (скорочення годин на мистецькі предмети, викладання образотворчого мистецтва вчителями початкових класів), вважаємо необхідним у самоосвітній діяльності вчителя опанувати методи роботи відомих художників-педагогів і використовувати їх у роботі зі школярами.

Одним із складових уроків образотворчої підготовки учнів початкової школи є навчання техніки рисунка, завдяки чому вони пізнають можливості різних графічних матеріалів, закономірності побудови форми предмета та опановують послідовність його зображення, що дає

можливість виконувати різні види графічних робіт (рисунок, графічна композиція), а також створювати виразні роботи з натури, за уявленням, вигадкою, фантазією. Опанування художніми техніками відбувається швидше й успішніше за умови фахового керівництва педагога-художника, який навчає основ технології роботи, розкриває перед учнями досвід інших (зокрема й відомих митців) і демонструє роботи художників, тим самим заохочуючи школярів до творчого самовираження.

Подальших досліджень потребують аспекти навчання учнів початкової школи інших різноманітних технік образотворчого мистецтва, їх удосконалення на уроках в основній школі, а також методики роботи в гуртках художнього спрямування на базі загальноосвітніх шкіл і закладів позашкільної освіти.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Карлсон А. В. Дидактика і методи на уроках рисования : пособие для учителей рисования / А. В. Карлсон. – Л. : Учпедгиз, 1959. – 104 с.
2. Кириченко М. А. Основи образотворчої грамоти / М. Кириченко. – К. : Вища школа, 1982. – 168 с.
3. Пасічний А. М. Образотворче мистецтво. Словник-довідник / А. М. Пасічний. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. – 216 с.
4. Орловский Г. И. О художественном образовании учителя рисования (с опыта работы) / Г. И. Орловский. – Л. : Учпедгиз, 1961. – 167 с.

5. Резніченко М. І., Твердохлібова Я. М. Художня графіка : книга 1 / М. І. Резніченко, Я. М. Твердохлібова. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 275 с.

6. Ростовцев Н. Н. История методов обучения рисованию / Н. Н. Ростовцев. – М. : Просвещение, 1982 – 240 с. : ил.

REFERENCES

1. Karlson, A. V. (1959). *Didaktika i metody na urokakh risovania* [Didactics and methods at art lessons]. Leningrad: Uchpedgiz.
2. Kyrychenko, M. A. (1982). *Osnovy obrazotvorchoi hramoty* [Foundations of graphic literacy]. Kyiv: Vyshcha shkola.
3. Pasichnyi, A. M. (2003). *Obrazotvorche mystetstvo* [Fine Arts]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan.
4. Orlovskii, G. I. (1961). *O khudozhestvennom obrazovanii uchitelia risovaniia* [Art education of a teacher of art]. Leningrad: Uchpedgiz.
5. Reznichenko, M. I., & Tverdokhlibova, Ya. M. (2011). *Khudozhnia hrafika: Vol. 1* [Art graphic]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan.
6. Rostovtsev, N. N. (1982). *Istoriia metodov obucheniiia risovaniia* [History of teaching methods of drawing]. Moscow: Prosveshchenie.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2015 р.

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ

Ничкало Світлана Андріївна,

мистецтвознавець, науковий співробітник Інституту проблем виховання НАПН України, м. Київ

ЮВІЛЕЙНІ ДАТИ 2015 РОКУ

До 175-річчя від дня народження

РОДЕН Франсуа Огюст Рене (12.11.1840, Париж – 17.11.1917, Медон). Один із найуспішніших скульпторів світу народився в сім'ї неписьменних селян. Його шлях до мистецького Олімпу був довгим і важким, сповненим життєвих труднощів і невизнання. Перший успіх «наздогнав» скульптора, коли йому було вже сорок років.

Вирішальною у становленні творчого генія Родена була здійснена ним у 1875 р. поїздка до Італії і знайомство з творами Мікеланджело, які вразили його силою пластики та емоційною напругою. Він скрупульозно вивчав творчі методи свого великого попередника у прагненні досягти не меншої чуттєвості й виразності. Визнанням таланту скульптора стала купівля державою двох статуй – Іоанна Хрестителя (1878) і «Крокуючого» (1877), а також замовлення французь-

ким урядом скульптурної брами для музею декоративних мистецтв. Це – знамениті «Ворота пекла», робота над якими тривала майже все життя Родена. Деякі етюди до цього незвичайного проекту: «Мислитель» (1880–1882), «Скороминуща любов» (1886), «Поцілунок» (1886), – і багато інших, набули самостійного життя й належать до найбільш відомих скульптур майстра. Одночасно Роден виконав ряд великих творів. У 1884 р. він почав роботу над скульптурною групою «Громадяни Кале», у 1886 – над проектом пам'ятника Віктору Гюго, а в 1893 – над начерками для статуї Оноре де Бальзака, яка була останньою великою його роботою. Окрім монументальної пластики, Родена вабив портретний жанр.

Закінчення на стор. 59